

HETÊ ŞIKIL, MUHTEWA U HUNERANÊ EDEBİYAN RA TEHLİLÊ MEWLİDİ NEBİ Ê MALA ABDULQADİRÊ MUŞEKİ

**Molla Abdulkadir Muşeki'nin Mewlidê Nebi Adlı
Eserinin Şekil, İçerik ve Edebi Sanatlar Açısından
İncelenmesi**

Mehmet ARSLAN¹

XULASA

Mala Abdulqadirê Muşeki, nuştoğanê edebiyatê klasiki ê Zazaki ra yo. Serranê 1990 ra pey dest nuştışê bı Zazaki kerdo, verco mewlidêk nušto, nka zi heyne bı usilê klasik qesideyan nuseno. Mewlidê Mala Muşeki, verco bı herfanê Erebi ame neşırkerdiş u serran ra pey zi latinize bı. Ma waşt ki ina xebat dı ino mewlidê Muşeki analiz biker.

Ina xebat dı, mewlidê Mala Abdulqadirê Muşeki; hetê şıki, muhtewa u huneranê edebiyani ra tetqıq biyo. Ina xebat hiri qısıman ra yena meydan. Verco destpêk dı derheqê mewlid, kelimeya mewlid u heyatê Muşeki dı me-lumat diyeno. Dıma mewlid qısıme verini dı hetê şekil ra, qısıme dıyn dı hetê muhtewa ra, qısıme hiriyn dı zi hetê huneranê edebiyani ra tetqıq beno.

Çekuyi Muhimi: Huneri Edebi, Mala Abdulqadir Muşeki, Mewlidê Nebi, Zazaki.

ÖZET

Molla Abdulkadir Muşeki, Klasik Zaza Edebiyatı yazarlarındanır. 1990'lı yıllardan sonra Zazaca yazmaya başladı. İlk bir Zazaca mevlit yazdı. Günümüzde ise Zazaca kaside yazmaya devam etmektedir. Molla Muşeki'nin

1 Wendekarê doxtora, Qısıme Zıwan u Edebiyatê Zazaki ê Enstituya Zıwananê Ganiyan ê Üniversiteya Bingoli, mmarslan1979@gmail.com

mevlidi ilkin Arap harfleriyle neşredildi yıllar sonra latinize edildi. Bu çalışmada Molla Muşeki'nin mevlidini tahlil etmek istedik.

Bu çalışmada Molla Muşeki'nin mevlidi şekil, muhteva ve edebi sanatlar yönünden incelendi. Giriş kısmında mevlit, mevlit kelimesi ve Molla Muşeki'nin hayatı hakkında bilgi verildikten sonra mevlit üç bölümde incelenmiştir. İlk bölümde şekil, ikinci bölümde muhteva ve üçüncü bölümde ise edebi sanatlar yönünden tahlil edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Edebi sanatlar, Mevlid-i Nebi, Molla Abdulkadir Muşeki, Zazaca.

ABSTRACT

Mollah Abdulkadir Muşeki is one of the writers of Classical Zazaki Literature. He started writing in Zazaki after 1990s. He first wrote a mawlid in Zazaki. Today, he's been writing Zazaki eulogies. Mollah Muşeki's mawlid was first published in Arabic and years later it was transcribed by using Latin alphabet. The aim of this study is to analyze Mollah Muşeki's mawlid.

In this study, Mollah Muşeki's mawlid has been analyzed in its form, content and from the standpoint of literary arts. After the introduction part, in which some information is given about mawlid, the word 'mawlid' and Mollah Muşeki's life, Muşeki's mawlid has been analyzed in three parts: in terms of its form in the first part, its content in the second and finally with regards to literary arts in the third part.

Key words: Literary arts, Mawlid al-Nabi, Mollah Abdulkadir Muşeki, Zazaki

DESTPÊKERDIŞ

Kelimeya mewlid, Erebki ya u kokê kelimeya weladet ra yena, zafiya ina kelime zi mewlid a. Bı menaya xısusî ina kelima, kitabî ki biyayiş u cuyayişê Hz. Peyxemberî ra behs kenî qey inan yena şıxulnayış. Mewlidan dı teyna biyayiş u cuyayişê Hz. Peyxemberî nê, bê meyi hediseya miraç ra heta mucizeyan u wefatê ey, zaf çi ra behs beno. Kitabî mewlid verco teyna qey Hz. Peyxemberî nusiyayî, labelê badi wextan hêdi bı hêdi qey cuyayişê weliyan u şexsiyetanê pılan zi mewlidi ameyî nuştış.

Mewlidi bı zafî manzum î u şıklê mesnewî dı yeni nuştış. Nuşteyi mewlidi, miyanê şari dı şewa biyayişê Hz. Peyxemberî dı waniyeni. Bê meyi bı zafî qê çiyêko bimbarek u şayi zi mewlid diyeno wendış.² Eğleb mewlidan dı gereka ini meseleyi biyeri ifadekerdiş: Xelqkerdişê nurê Peyxemberti, hemiltiya Hz.

2 Murat Varol, "Benateyê Mewlidê Mela Kamilê Pueği u Mela Mehamedê Muradonî Dı Yo Muqayese", *Anemon*, 2018 6(2), r. 287-288.

Amine, wefatê babiyê Peyxemberi, meseleyê acibi ê wextê biyayişê Peyxemberi, wesfi Peyxemberi, şekl u şemalê Peyxemberi, exlaqê Peyxemberi, nubuwetê Peyxemberi, mucizeyi Peyxemberi, meseleya İsrâ u Miraci, tebliğ u herbi ey, zewacê ey u tutanê ey u wefatê Peyxemberi.³

Şarê Zazayan, bısılmananê verinan ra ye. Mevlidê Peyxember, miyanê Zazayan dı zi zaf rağbet diyo. Heta eyro zafi mevlidî Zazaki ameyi nuştış. Mevlidî verin ê Zazaki, mevlidê Mala Ehmedê Xasi yo. Ê diyın inê Usman Efendiyo Babiji yo. Ini mevlidan ra pey zobina mevlidî ameyi nuştış. Mevlidê Mala Eliyê Huni, Mevlidîê Mala Kamilê Pueği, Mevlidê Mala Abdulqadir Muşeki uêb.

Mala Abdulqadirê Muşeki, nuştoganê muhiman ê edebiyatê klasiki ê Zazaki ra yo. O hem wayirê mevlidêk o u hem zi bî terzê klasiki dı nuşteyan nuseno. Ina xebat dı zi ma mevlidê ey girot dest u analiz kenî.

Mala Abdulqadir Muşeki serra 1968 dı dewa Muşek dı ameyo dınya. Dewa Muşek binateyê Çolig u Darêyeni dı ya. Mala Abdulqadir, ewlî babiyê xu ra ders geno, babiyê xu het Qur'ano Kerim waneno. Heta *İbn-i Qasım* babiyê xu het ders geno. Dıma serra 1982 dı Takueron (Büyüktökören) dı şıno medresa. Tiya yo serr ders waneno, dıma şıno qezaya Mardin Kızıltepe. Tiya dı çar-panc aşmî Seyda Şêx Mustafayı het waneno. Serra 1983 dı ina hew şıno dewa Oğun ê Muşi. Mala, Oğung dı yo serr Mala Zeki het waneno. Dıma şıno yona dewa Muşi. Nameyê ina dew Ardun a. Mala Abdulqadir ina dew dı nızdiya panc serri Mala Zeki ra ders geno. Dıma şıno esker. Eskeri ra pey Mala Ezizi het yo serr ders waneno. Cuwapey reyêna şıno Mala Zeki het, itya dı goreyê usulê medresa kitabo peyin *Cemu'l Cami* waneno. Ino kitab, kitabê fiqihî yo. Pê ino kitab tehsilê Malatî tamam beno. Mala Abdulqadir *Cemu'l Cami* ra pey yona dor şıno Kızıltepe. Oca dı Şêx Selahadin ra icazet geno. Xulasa Mala Muşeki, medreseyanê Çolig, Mardin u Muşi dı des serri ilim tehsil keno. Mala serra 1992 dı Darêyeni dı dewa Rotuj (Tarlabası) dı dest bî wezife keno u oca dı 3 serri malatî keno. Serra 1995 dı yeno dewa xu Muşek u hali hazır zi dewa xu dı malatî rê dewom keno. Mala Abdulqadir bê mevlidî çendna eseri zi nuştî; labelê inî eseri hema neşîr nebiyi

1. ŞIKLÊ MEWLİDÊ NEBÎ Ê MALA ABDULQADIRÊ MUŞEKÎ

1.1. Weznê Mevlidî

Mevlidan dı eğleb weznê aruz yeno şıxulnayış. Weznê aruz ra zi ey babî kılmi ki esti ey şıxulyeni. İnî weznanê kılman ra wezno ki mesnewiyan dı şıxuliyeno weznê Failatun Failatun Failun” o. Mala Muşeki, mevlidê xu bî weznê aruz u şeklê mesnewî dı nuştî. Ma eşkenî weznê mevlidê Mala Muşeki hına ramocnî ra:

3 M. Fatih Köksal, *Mevlid-Name*, Neşîrxaneyê Weqfa Diyanet, Ankara 2011, s. 22-23.

Ez bı Bismil / lahi destı / pêkena
 - . - - / - . - - / - . -
 Numo şirin / ez qê yi dest / pêkena
 - . - - / - . - - / - . -
 Fa i la tun / Fa i la tun / Fa i lun

1.2. Rêzkerdışê Qafiyeya Mewlidi

Goreyê rêzkerdışê qafiye her beyit zerreye xu dı qafiye arda meydan.

Ez bı bismillahi destı pêkena	a
Numo şirin ez qê yi dest pêkena	a
Ma keni hemd u sena ey musulman	b
Yi do ma Pêğemberi axir zeman	b
O Allah o yi hidayet dawı ma	c
Nî'meti wêş dini İslam dawı ma	c

1.3. Qafiyeya Mewlidi

Şiir rêzan ra yena meydan. Têki şiiri bê wezn u hece têki zi bı hece u aruz yeni nuştış. Ey şiiri ki pê aruz u hece ameyi nuştış peyniya inan dı şair hunerê senatê xo mojneno ra. Ini senatan ra yo zi qafiye u redif i. Qafiye, peyniya dı rêzan dı eg kokê kelimeyan dı herfi bımani yobinan tiya dı qafiye vıraziyena.⁴ Redif, badê qafiye ca gena u ey herfi ki wesleyan dı yeni nuştış ini herfi beni redif.⁵

1.3.1. Qafiyeya Nimcet

Peyniya rêzanê şiir dı, wext yo herf bımano yobinan qafiyeya nimcet yena meydan. Mala Muşeki, ina beyita ciyerın dı hem redif hem zi qafiyeya nim icra kerda. Kelimayanê “pa, ca” dı herfa “a” qafiyeya nim hesabiyena.

Dest a wı tu dini tu ra **pa** nêverd
 ‘Edas va ez çırrê din yi **ca** nêverd

1.3.2. Qafiyeya Tam

Şiir dı peyniya rêzan dı eger kok dı, dı herfi bımani yobinan qafiyeya tam vıraziyena. Mala Muşeki ina beyita cêrin dı ina qafiye icra kerda. Peyniya kelimayanê “bıra u eşkera” dı herfi “ra” wertax i.

4 Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Neşırxaneyê TDK, Ankara 1999, r.59.

5 Muhsin Macit, Uğur Soldan, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri El Kitabı*, Neşırxaneyê Grafiker, Neşırê 5ın, Ankara 2011, r.198.

Cuapê heyyatı yi bunên ey **ıra**
Çunki heyyatı yi nuro eşkera

1.3.3. Qafiyeya Zengin

Peyniya rêzan dı kokê kelimeyan dı eger hiri u hiri ra ziyeder herfi bımani yobinan ina qafiye ra vani qafiyeya zengin. Mala Muşeki, mevlidê xu dı zafi cayan dı ina qafiye icra kerda. Ina beyita cêrinan dı zi qafiyeya zengin icra biya.

Ma keni hemd u sena êy musluman
Yi do ma Pêyğemberi axir zeman

1.3.4. Qafiyeya Tunç

Peyniya rêza verin dı kamci kelima esta eg ina kelime zereyê rêza diyın dı zi ca bıgero ineyi rê vani qafiyeya tunç. Mala Muşeki, mevlidê xu dı ina qafiye zaf weş şixulnaya.

Merheba tu r' rueşniyê çımuni **ma**
Merheba tu r' piyurê ma fidyê **şıma**

1.3.5. Redif

Peyniya rêzane şîir dı herfi ki hem nuştış hem zi menayê inan yo ya, inan ra vani redif. Peyniya rêzan dı badê qafiye yena nuştış. Bê qafiye redif xu ser icra nêbeno. Gera redif ra ver qafiye bıbo.

Mekki Mukerrem şehir u emin **ib**
Çı yazığ qê cehalet ir zemin **ib**

Ina beyta corin dı peyniya wırdi rêzan dı wesla “ıb” esta. Hem wendış hem zi mena yo ya. Edebiyat dı ino hal pê nameyê “redif” yeno zanayış. Redif ra ver zi peyniya kelimayanê “emin-zemin” dı qafiyeya tunç icra biya.

2. MUHTEWAYA MEWLİDÊ MALA ABDULQADIRÊ MUŞEKİ

Mala Muşeki, mevlidê xu bınatê serranê 1992-1995 dı nuştı. Ini hiri serran dı nuştışê mevlidê xu temom keno. Dewa xu Muşeki dı bı ardımê yo hevalekê xu destnuştıyê xu erzeno compitır. Mevlid, 268 beyitan ra yeno meydan. Bila ini beyitan peyniyê her yo qısım dı zi yo beyta naqarat yena nuştış. Ina beyta naqarat dı selat u selam yeno nuştış. Mevlid 15 qısım ra yeno meydan:

2.1. Behsê Bismillah

Ino behs 14 beyiti yo. Pê nameyê Homayı dest pêkeno. Homayı bıslmanan rê Peyxember şırawıto, hidayet nasibê inan kerdo, inan rê berê ceneti akerdo.

Her wırdi dınyayan dı zi Homê nimeti dayi insanan . Qey iney lazımo bısılmanê Homayı rê şıkır bıkeri.

Ez bı bismillahi dest pêkena
Numo şirin ez qê yi dest pêkena

Ma keni hemd u sena êy musluman
Yi do ma Pêyğemberi axir zeman

2.2. Behsê İcadê Mewlidi

Ino behs 15 beyiti yo. İcad u ehemmiyetê mewlidi ra behs beno. Ino qısım dı vaciyeno ki mewlido tor verin hirsê serr mergê Hz. Pêxemberi ra pey nusiyayo. Lazım o eyro zi insanı hem qedr u qıymeti mewlidi bızani u hem zi bıwani.

Ger tı wazên wahari xêr ib bıra
Guêş xu bîdên mewlidi Peğembera

Hiri asir bad Peğembêr icad bu
Padişah Melik muzeffer tertib ku

2.3. Behsê Adabê Mewlidi

Ino behs 16 beyiti yo. Mala ino qısım dı adabê mewlidi ser vındeno. Hem mewliddayış, hem zi Homayı rê bêitiatiya şari ra ecız beno u iney tenqîd keno. Seyda tiya dı insanan iqaz keno u vano mewlid u çiyi herami yo ca dı nêbeni.

Tay İslami qê şuhret mewlid duni
Yi vuni sewab u amel ma geni

Halbuki sewab u amel çinu yi ri
Lakin ezab u cehennem qê yi ri

2.4. Behsê Wextê Cehaleti

Ino behs 15 beyiti yo. Ino behs dı dınya rê ameyişê peyxemberi ra ver weziyetê Mekke ra behs beno. Zê putperesti, gani defınkerdışê keynayanê qıckekan, zulım u heqaret, xırabiya Mekkeyıcan ra behs beno.

Kênê tıfil guni eştê bin qumi
Yın vatên ina dunya d' ma hakımı

Etraf beytullê dekerd ib put bı put
Yın vatên Allê Homayı ayi puit

2.5. Behsê Hz. Ademi

Ino behs 17 beyiti yo. Mewzuyanê xelqkerdîşê Hezreti Ademi ra, isyanê şeytani ra, erdan ser ameyayîşê Hz. Ademi u Hz. Havva ra u qeblbiyayîşê tobeyê inan ra behs beno.

Allê waşt Ademi xulqu bıkeru
Hem y1 ra zurriyeti zedi bıkeru
Emir herr kerd va b1b Adem ey1 herr
Ruh eşt yi w1 kerd xelifi ardı ser

2.6. Behsê Ecdadê Nebi (as)

Ino behs 25 beyiti yo. Tiya dı Hz. Ademi ra heta babiyê Peyxemberi, ecdadanê Peyxemberi ra behs beno. Hz. Ademi ra heta Hz. Muhammedi (a.s.) ameyayîşê nurê peyxemberti ra zi behs beno.

Ewwela nuri Muhammêd Mustefa
Adêm ra umı rasa Şis bı wefa
Ebdulmutterlib va ey ewladi mı
Allah yo şerefu pılı dumı tı

2.7. Behsê Qıctiya Nebi (as)

Ino behs 17 beyiti yo. Ino behs dı biyayîş ra heta wehiya verin heyatê Peyxemberi (a.s) ra behs beno.

Duyesi aşmê Rebi'ulewweli b'
Şewa dışenbı umı dūnya hebib
Umri Muhammêd umı duyese sêrr
Wu Ebutalibi şı karwani ser

2.8. Behsê Exlaqê Nebi (as)

Ino behs 14 beyiti yo. Mala tiya dı exlaqê Peyxemberi wesifneno u bıslmanan ra vano şıma zi zê Peyxemberi b1bên merdumi exlaqweşi.

Ger tı wazên İslami exlaq bıgêr
Ef'alun ehwalun Resul xu r' bıgêr
Xızmeti xu yi xu ri kerdê Resul
Zerrê kê xu d' xızmkar nêkerd qebl

2.9. Behsê Hamlê Amine

Ino behs 13 beyiti yo. Ino behs dı mudeyê hamiletiya Hz. Amine fekê ay ra ameyo vatîş. Her aşm dı yo peyxember - Hz. Adem, Hz. Şis, Hz. İdris, Hz. Nuh,

Hız. Hud, Hız. İbrahim, Hız. İsmail, Hız. Musa u Hız. İsa - sılam dano Hız. Amine u mijdana Hız. Muhammedi dano ay.

Aşmê ewwil umı Adem va kelam
 Êy Muhammed merheba yi da selam
 Aşmê şeşın mı di İbrahim Xelil
 Va Amine hamil tu Resulu pil

2.10. Behsê Rocê Wiladeti u Wefat

Ino behs 18 beyiti yo. Hem rocê biyayiş hem zi rocê wefatê Peyxemberi roco dişeme yo. Mala, ino behs dı muhimiya inê roci ser vındeno.

Hebib Allê yo hedıs ıd kerd beyan
 Amêl ummet dı rueji mi r' ben 'eyan
 Ruej dişenbı u ruej paşenbı ben 'eyan
 Amêl ummet qê mı ri Reb kerd beyan

2.11. Behsê Taifi

Ino behs 27 beyiti yo. Ino qısım dı Taif şiyayişê Peyxemberi ra behs beno. Peyxember Taif dı eziyet vineno, cuwapê dı bırayi pê xızmkarê xu cı rê engur şıraweni. Xızmkar Addas wext engur dano cı, Hız. Peyxember vano "Bismillah" u engur weno. Addas menayê Bismillah perseno u dıma bı Peyxemberi iman ano.

Yo duenım Resuli Ekrem şı sefer
 Vêr xu da wı şı bajar Taifi ser
 Pêğemberi wexta gu engurı werd
 Va bı ismillahi cuapê destpê kerd

2.12. Behsê Hicreti

Ino behs 31 beyit o. Mewlid dı behso tor derg ino behs o. Mekke ra veciyayiş u Medina resayişê Hız. Peyxemberi ra behs beno. Wext Hız. Peyxember niyet keno Hicret bıkero, muşriki yeni yoca u wazeni Hız. Peyxemberi bıkişi. Mala ina hedise ra zi behs keno.

Hebib Allê wı şı kê Ebabekir
 Va ma piya xu r' Medina ya Bekir
 Ruej paşembı Mekki ra vêja Nebi
 Ruej dişenbı daxılı Medina bi

2.13. Behsê Herbê Uhudi

Ino behs 9 beyiti yo. Herbê Uhudi dı Peyxemberi u bısilmanan zaf cefa di, zaf sahabeyi biyi şehid. Ina tengasi dı zi Peyxemberi dua kerd u dorêna exlaqê xu yo weş muet ra. Ino qısım dı bıxısusiyet iney ra behs beno.

Hali Resul wexta gu sehabu di
 Va zutu bîd tî qê yîn ir ya Nebi
 Resuli va ez niyumeya şawtîşî
 Qê le'net u zutun a newaştîşî

2.14. Behsê Merheba

Ino behs 12 beyiti yo. Mewlidan dî behsê merheba, welıdyayişê Hz. Amine ra pey ca geno. Labelê Seydayê Muşeki peyniya mewlidi dî ca dayo qısmê merheba. Ino qısm dî hem hemd u şikir hem zi şefaetwaştîş esto.

Merheba tu r' sari çımu ser umê
 Merheba tu r' nuri çımu tî umê
 Merheba tu r' rehmeten lil 'alemin
 Merheba tu r' xatimen lil murselin

2.15. Behsê Dua

Ino behs 25 beyiti yo. Mewlid pê dua qediyeno. Seyda tiya dî hem qê xu hım zi qê ummeta Muhammedi dua keno.

Ya Resul tî seyyidi kewnu mekan
 Ya Nebi tî qasıdı axir zeman
 Qê Muhammed esselatu wesselam
 Şıma bunên Fatıha yîn ser tamam

3. HUNERİ EDEBİ Ê MEWLİDÊ MALA ABDULQADİRÊ MUŞEKİ

Mala Muşeki wextê nuştîşê mewlidê xu dî, mewlidi ki ey ra ver ameyi nuştîş, ini mewlidi xu rê kerdi rehber u bî qaideyê inan mewlidê xu nuşt. Mala Abdulqadir, hem ilmê xu hem zi senatê xu ino mewlid dî mojneno ra. Ey mewlidê xu bî ilmê edebiyat nuşt. Mala Muşeki, mewlidê xu dî çı senati edebi icra kerdi ma tiya dî inan izah kenî.

3.1. Aliterasyon

Şiir dî yo herfa bêveng ya zi yo hece eger çend dori biyero vatîş inay ra vani aliterasyon. Ina herf ya zi ina hece hem xıtabê çıman hem zi xıtabê goşan kena. Ini herfi u heceyi unsurê aheng ê. Pê ino senat ahengêk yeno meydan.⁶

Aliterasyon senatê mena niyo, senatê ahengi yo. Şair pê mena nê, pê vengê herfan senatê xu icra keno. Ino senat, senatê şikl yo⁷

6 İskender Pala, *Divan Şiiri Sözlüğü*, Neşirxaneyê Akçağ, Ankara 1995, r.34.

7 İsa Kocakaplan, *Açıklamalı Edebi Sanatlar*, Neşirxaneyê Türk Edebiyat Vakfı, İstanbul 2005.

Şeytuni va ez qulun tu **şaş** kena

Ay ig ze'if yın heq ra ez **kaş** kena

Ina beyita corin dı Mala Muşeki, pê herfa “ş” senatê alterasyon icra kerdo. Çend dori vatişê herfa “ş” ahengêk virazeno.

3.2. Husnê Telil

Dınya dı her çi yeno meydan, ini çiyi ki yeni meydan ciya ciya sebebê inan esto. Varayişê varonî, xılqetê kainatî, germiya tij uêb. Feqet hunermendê edebiyat, sebebê inê çıyan zobina tarif keno. Yani sebebê meydan ameyayişê yo mesela keni rınd u ino zi beno husnê telil. Sebebê vıraştışê inê çıyan beno vin u sebebê huner kuweno meydan.⁸

Ey Muhammed qê tu wa kewnu mekan

Ardı wucud ku tamam Reb ın mekan

Yo hedisê Peyxemberi (sahih niya) dı yeno vatiş ki dınya qey xatirê Peyxemberi ameya vıraştış. Mala Muşeki zi ina hedis xu rê mesned keno u sebebê vıraştışê dınya besteno xatirê Peyxemberi ra. “*Qey xatirê tu nêbo dınya nêameni vıraştış*” edebiyat dı ina mesela ra vani husnê telil. Yani sebebe vıraştışê kainatî pê sebebêko rınd yeno ramotış.

3.3. İntaq

Ino senat “qıseydayış” o. Ey mexluqatî ki nêşkeni qısey bıkeri pê ino huner diyeni qıseykerdiş. Eğleb intaq u teşxis yo ca dı şıxuliyeni. Qıseykerdiş, hunerê insani o. Wext nuştoğ qayil bo yo çi bido qıseykerdiş, ewilî pê senatê teşxis ey çi keno insan badê cı zıwan erzeno fek u dano qıseykerdiş.⁹ Temamê senatanê intaq dı senatê teşxis zi esto, feqet tamamê senatanê teşxis dı senatê intaq şert niyo.¹⁰

Şewê wiladêt wırışt we dar u ber

Esselam hem merheba yın da tu ser

Ina beyit dı dar u ber diyeno qıseykerdiş. Dar u ber, selam dano Peyxemberi. Qıseykerdiş, hunerê insanan o. Ina beyit dı ino hunerê insanan diyayo dar u beri. Dar u ber sey insanan merhaba dayo Peyxemberi. Nuştoğ, pê ino senat mewcudat dayo qıseykerdiş. Dar u ber ker u lal i; labelê sayeyê ino senat dı zıwan koto inan fek.

3.4. İstiare

Her çi bı nameyê xu yeno şınasnayış. Eg yo çiyi ki bı nameyê xu yo ki herkes zano pê ey nê, pê zobina yo name biyero şıxulnayış ino senat viraziyeno. Feqet

8 İskender Pala, *Divan Şiiri Sözlüğü*, r.265.

9 Muhsin Macit, Uğur Soldan, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri El Kitabı*, r. 70.

10 İskender Pala, *Divan Şiiri Sözlüğü*, r. 209.

şıxulnayîşê ino name dı gereka benateyê wırdi çıyan dı elaqe bıbo. Nameyo esıl niyeno vatiş, nameyo ki herında nameyo esıl geno, o yeno vatiş. Ino senat dı hem mecaz hem zi teşbih esto.¹¹

Merheba tu r' sari çımu ser umê

Merheba tu r' **nuri çımu** tı umê

Mala Muşeki ina beyita corin dı senatê istiare ra fayde diyo. Sayeyê ino senat dı Peyxemberi ra vano, “nuri çımu”. Nurê çıman qey insanan çiyêko muhim o. Çiyêko zaf biyero heskerdış tera vaciyeno. Nuştoğ, tiya dı herında nameyê Peyxember dı “nuri çımu” şıxulnayo.

3.5. İstifham

Ino senat dı pers yena persayış. Labelê ina pers baweyê cewab niya. Yani meqsedê pers cewabwaştış niyo. Nuştoğ qayilo şıira xu dı quwet bıdo his u mena. Ino semed ra persêka qestikin perseno. Qest ra perseno; la cewab nêwazeno.¹²

Bı çı rı wa in venên vun ya Resul

Tı şefa'et bıker Allah ken qebul

Mala Abdulqadir, ina riyeza yoyin a beyita corin dı senatê istifham icra kerdo. Mala, cewabê ina pers nêwazeno. Xu bı xu vano; ina milet bı çı rı vendena Peyxemberi, ini gunahkari pê çı rı vendeni Peyxemberi u vani tı ma rê bıbi şefa'atkar.

3.6. İştıraq

Ferheng dı menaya ina kelima “ziyedoni” ya. Edebiyat dı ina ziyedoni hına yena vıraştış. Kokê yo kelima ra çendnê kelimeyi yeni vıraştış. Eg çend hebi kelimeyi yo kok ra biyeri vıraştış u ini yo beyit dı biyeri yoca ino senat yeno meydan. Kok yo yo; labelê menaya inan yo niya.

'Ednan ra bi hetta Adem ixtilaf

O binatı d' 'alimu tê kerd xilaf

“İxtilaf u xilaf” wırdi zi kelimeyi ‘Erebki yi. Kokê inan yo yo, xilaf kokê keli-ma yo. Mala Muşeki ina beyit dı ini wırdi kelimeyi zi şıxulnayı.

3.7. İqtibas

Menaya ina çeku “guretiş, emonet guretiş ” a. Yani çekuyêk ya zi riyezêkê zobina kesan ya tam ya nime yan zi bı mena guretiş o. Nuştoğ qayilo şıira xu hetê mena ra zengin kero. Ino semed ra qıseyanê verinan, hedisan u ayetan ra iqtibas vırazeno. Mala Muşeki zi mewlidê xu dı zaf cayan dı ino senat şıxulnayo. Ayet u hedisi kerdi şahidê rêzanê xu.

11 Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, r. 412-414.

12 Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, r.456.

Merheba tu r' rehmeten lil 'alemin

Merheba tu r' xatimen lil murselin

Mala Muşeki ina beyita corin dı senatê iqtibas şıxulno. Sureya Enbiya Ayetê 107. dı Homa vano; “Ya Muhammed! Ma tı qey rehmet şırawıtı ina dınya”. Mala Muşeki zi menaya ino ayet ardo eşto beyitê xu. Ino rıd ra ina beyit dı senatê iqtibas icra biyo.¹³

3.8. Mecazê Mursel

Yo qalêk bila meqsedê teşbih herında yona qal dı biyero vatış, senatê mecazê mursel vıraziyeno. Ino senat dı gereka, dı şerti biyeri ca. Şerto verin gereka menaya raştikin niyero vatış, yo zi gereka tede nişaneyê menaya verin ca nêgero.

Hebib Allê bêr xu ra umı tever

Di muşriku fêk beri guret yuver

Peyxemberê dinê İslam, Hz. Muhammed o. Nameyê ey Ehmed, Muhammed u Mustafa yo. Labelê bila inı hiri nameyan zaf sıfatê Peyxemberi esti. İnı sıfatın ra yo zi “Habibullah” o. Mala Muşeki riyeza yoyın a beyita corin dı herında Peyxember dı, kelimaya “Hebib Allê” şıxulnayo.

3.9. Mubalağa

Hunermendi şiiranê xu pê senatê huneran nuseni. Şiira ki bêhuner a, şiira hol qebul nêbena. Nuştoğ huneranê edebiyat ra fayde vineno. İnı huneran ra yo zi mubalağa ya. Ino senat dı meqsed tesirê lafzan ziyedkerdiş u eğleb heyecandayış o. Ino semed ra ê çiyi ki qiji, gırd mojniyeni ra.¹⁴

‘Alim u katib ummet piyor biyêr yoca

Hesabdar ‘ilmi munecim biyêr yoca

Defter u qelemin yın piyor iz qêdên

Ya Resulallah wesif tu nêqêdyên

Nuştoği mewlidan, wesfanê Peyxemberi qasê ilm u hunerê xu wesifneni. Mewlidan dı ca dani inı wesfanê Peyxemberi. İnı beyitanê corinan dı Mala Muşeki, wesfanê Peyxemberi ra behs keno. Vatışê wesfanê ey dı qala xu derg nêkeno. Sayeyê senatê mubalağa dı, pê yo-dı beyit zaf wesfanê Peyxemberi keno tamam. Vano “Ez xura nêşkena tamamê wesfanê tu vaji; alım u katibi biyeri yoca, hesabdar u munecimi zi biyeri yoca, reyna zi nêşkeni wesfanê tu bıqedini. Defter u qelemin inan qediyeni; labelê wesifi tu nêqediyeni.” Bı ino hal semedê senatê mubalağa misalêko rınd yeno meydan.

13 İskender Pala, *Divan Şiiri Sözlüğü*, r. 278.

14 Muhsin Macit, Uğur Soldan, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri El Kitabı*, r.72.

3.10. Nida

Vêndayîş, qehuriyayîş, şaşmendîş, yersbiyayîş uêb pê berzbiyayîş ya zi pê kemkerdîşê vengê insani icra benî. Edebiyat dî belukerdîşê ini hisan rê vanî, senatê nida. Ini hisî pê çekuyanê “ya, ey, ho...” xu mojnenî ra. Şiiran dî ini çekuyî vengîni eg estî tiya dî senatê nida esto.¹⁵

Ya Resul numê tu weş exlaq tu weş

Ya hebib Allê tî kumca b’ uca weş

Ina beyita corin dî senatê nida ca geno. Riyeza ewilîni dî “ya Resul”; riyeza dîynî dî “ya Hebib” numuneyî senatê nida yî.

3.11. Tekrir

Şiir dî, semede zıxmkerdîşê mena ge ge eyîni kelîma çend dori yena vatîş. Ino têdîma vatîş rê tekrrî vaciyeno.¹⁶

Merheba tu r’ sari çîmu ser umê

Merheba tu r’ nuri çîmu tî umê

“Merheba” yo qîsîmê mewlidan o. Temamê mewlidan dî ino qîsîm esto. Çî zîwan dî nusîyeno wa binusîyo ino qîsîm ca geno. Ino qîsîm sare ra heta peynî pê merheba vajiyeno. Ina kelîmaya merheba, zaf dori yena vatîş. Beyita corin u tamamê inê qîsîmî dî çekuya “merheba” têdîma ameya vatîş. Ini têdîma vatîşî senatê tekrrî o.

3.12. Telmih

Ferheng dî menaya ey “virardîş” o. Nuştoğ yo çîyo ki şar zano, verco biyo muracatê inê durubê emsalan keno. Ey meseleyî ki verco biyî u viyertî inan ano virê insanan. Ino virardîş senetê “telmih” o. Telmih dî tamamê mesela niyena vatîş. Dor bena mesela ça dî biya teyna o ca yeno vatîş, dor bena nameyê mesela yeno vatîş u dor zi bena ina mesela kam seri ameya vatîş, a yena vatîş.¹⁷

Kêne tîfil gunî eşte bin qumî

Yîn vatên ina dunya d’ ma hakîmî

Bîsîlmantî ra ver cezîreya Erebiistan dî dorê cahîltî bî. Cahîltî tamamê Erebiistan guretî xu dest. Nê dîn bîbî nê iman bîbî nê zi medeniyet bîbî. Ê adetanê cahîltî ra yo zi kıştîşê keynayanê qîjan o. Kam cî rê keyna bîbên berdên kıştên u eştên bînê qumî. Hîndêk cahîlî bî biyayîşê keynaya qîj kemasi qebul kerdên. Mala Muşeki ina meselaya ki herkes zano, ina beyita corin dî ca dayo cî.

15 İskender Pala, *Divan Şiiri Sözlüğü*, r. 429.

16 Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, r. 452.

17 Muhsin Macit, Uğur Soldan, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri El Kitabı*, r.77.

3.13. Tenasub

Ferheng dı menaya cê “mınasıb”a yan “mınasıbê yobinan biyayış a”, aheng a. Ê kelimeyi ki benateyê inan dı bila tezat elaqeyê mena esto, ey kelimeyi yo beyit dı biyeri yoca senatê tenasub icra beno.¹⁸

Tu yo waqıt **xebera fahiş** nêdên

Le’neti nêng xebera pis yi nêdên

Beyita corin dı ê kelimeyi ki benateyê inan dı elaqe esto ameyi yoca. Hemeyê ini kelimeyan, kelimeyi xırab i. Şair, “xebera pis, xebera fahiş, le’neti u neng” yo beyit dı şıxulnayı.

3.14. Teşbih

Ino senat dı ê çiyi ki benateyê inan dı elaqe esto, inan ra çiyi ki zeyif o, pê çiyêko zıxm teşbih beno ya zi çiyêko qj pê çiyêko gırd teşbih beno. Yani o çiyi zeyif u feqir, pê çiyi zıxm u zengin teşbih beno.¹⁹

Uniya kalmê hê yın ıd yi gawırı

Piyorı yını ti vuni cınawırı

Teşbih dı egleb çiyi zeyif pê çiyi zıxm teşbih beno. Ina beyita corin dı ina mesela esta. Ê muşriki ki verê berê Peyxemberi dı vınderte yi, heti zıxmi ra zê cınawırı teşbih biyi.

3.15. Teşxis

Kainat dı bê insanan, gani u camid zaf mexluqati esti. Labelê bila insanan qet yo mexluq nê qısey keno nê zi zê insanan fikriyeno. Hunermendi semedê ino huner, heme mexluqat zê insanan qebl kenı. Iney rê vani senatê teşxis. Sayeyê ino senat dı hunermend şiiira xu keno weş, keno zengin. Nuştoğê ma Mala Muşeki, ina beyita cêrin dı ino senat icra kerdo.

O zamun insuni rahetı beni

Put u senêm xu r’ huzur vineni

Put u senemi bê can u bê ruh i. Huzur diyayış, yo qabiliyetê insanan o. Put, insan dest ra yeno vıraştış. Nê ruh tede yo nê zi gani yo. Sey insanan nêfikriyeno. Labelê nuştoğ ina beyit dı vano put u sanemi huzur vineni. Nuştoğ, pê ino senat put u seneman sey insanan qebl keno.

18 İskender Pala, *Divan Şiiri Sözlüğü*, r. 448.

19 Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, r. 405-406

3.16. Tezad

Goreyê mena ê kelimeyi ki benateyê inan dı zıdı esta u eg yo riyez yaxut yo beyit dı biyeri şıxulnayış beno senatê tezat. Senatê tezat, hem menaya raştikin dı hem zi menaya mecazi dı beno. ²⁰

Nur mı ra vêjenu wı parçı benu

Yo şını şerq yo şını ğerb wı yenu

Mala Abdulqadir Muşeki, mewlidê xu dı ino senat zaf şıxulnayo. Dınya dı her çı bı zidê xu qıymet vineno. Heta xırabi niyero kerdış qıymetê holi nêzaniyena. Heta têsani çin bo qıymetê aw nêzaniyeno. Ini sebaran ra zafê nuştoğan şıiranê xu dı bı meqsedê zıxmkerdışê mena muracatê ino senat kerdo.

Riyeza dıyın a ina beyit dı “şerq u ğerb” yoca dı zıkır biyi. Miyanê şerq u ğerb dı yo tezati esta. Menayê şerq “rojvete” yo; ê ğerb zi “rojawan” o. Mala Muşeki pê ini wırdi kelimeyan senatê tezat icra kerdo.

NETİCE

Ina xebat dı, mewlidê Mala Muşeki hetê şekl, muhtewa u huneranê edebiyân ra tetqiq biyo. Destpêkerdış dı derheqê mewludan u heyatê Muşeki dı melumat diyayo. Dıma hiri qısıman ser mewlidê Muşeki ameyo tehlilkerdış.

Qısımê verini dı hetê şekl ra mewlid geriyayo dest. Wezn u rêzkerdışê qafiyeya mewlidê Muşeki, bı misalan ameyi ramotış. Verco qafiye u redifê mewlidi tesbit biyi. Qafiyeya nimcet, qafiyeya tam, qafiyeya zengin u qafiyeya tunç ameyi tesnifkerdış. Mewlidê Muşeki dı eġleb qafiyeya nimcet u qafiyeya tam şıxuliyaya.

Qısımê dıyın dı muhtewaya mewlidi ser izahat vıraziyayo. Mewlidê Mala Muşeki 15 qısıman ra yeno meydan. Her yo qısıman derheqê yo mewzu dı ameyo nuştış: behsê bismillah, behsê icadê mewlidi, behsê adabê mewlidi, behsê wextê cehaleti, behsê Hz. Adem’i, behsê ecdadê nebi (as), behsê qıctiya nebi (as), behsê exlaqê nebi (as), behsê hamilê Amine, behsê rocê wiladeti u wefat, behsê taifi, behsê hicreti, behsê herbê uhudi, behsê merheba, u behsê dua. Ma her qısımê mewlidi dı çıtayi ra behs biyo, inı analiz kerdi.

Qısımê peyin dı zi huneri edebi ê Mewlidê Muşeki ameyi ramotış. Mewlid dı 16 huneri edebi tesbit biyi; aliterasyon, husnê telil, iqtibas, intaq, teşxis, istiare, istifham, iştiqaq, mecazê mursel, mubalağa, nida, tekrar, telmih, tenasub, teşbih u tezat. Ino huneran ra ekseri teşbih, teşhis, mubalağa u nida ameyi şıxulnayış.

20 Muhsin Macit, Uğur Soldan, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri El Kitabı*, r. 74.

ÇİMEYİ

- Dilçin, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Neşirxaneyê TDK, Ankara 1999.
- Kocakaplan, İsa, *Açıklamalı Edebi Sanatlar*, Neşirxaneyê Türk Edebiyat Vakfı, İstanbul 2005.
- Köksal, M.Fatih, *Mevlid-Name*, Neşirxaneyê Weqfa Diyanet, Ankara 2011.
- Macit, Muhsin, Soldan, Uğur, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri El Kitabı*, Neşirxaneyê Grafiker, Neşirê 5ın, Ankara 2011.
- Mala Abdulqadirê Muşeki, “Mewlidê Nebi” (Transkripsiyon: Murat Varol), *Vir*, Omar: 2, Serr: 2016, r. 7-30.
- Özel, Ahmet, “Mewlid”, *DİA*, Cilt: 29, Neşirxaneyê Weqfa Diyanet, Ankara 2004, r.475-479.
- Pala, İskender, *Divan Şiiri Sözlüğü*, Neşirxaneyê Akçağ, Ankara 1995.
- Pala, İskender, *Mevlid*, Neşirxaneyê Kapı, İstanbul 2009.
- Şeker, Mehmet, “Mevlit”, *DİA*, Cilt: 29, Neşirxaneyê Weqfa Diyanet, Ankara 2004, r.479-480
- Varol, Murat, “Benateyê Mewlidê Mela Kamilê Pueği u Mela Mehamedê Muradoni Dı Yo Muqayese”, *Anemon*, 2018 6(2), r. 287-291.
- Varol, Murat, “Zazalarda Mevrit ve Siyer Geleneği”, *II. Uluslararası Zaza Tarihi ve Kültürü Sempozyumu* (4-6 Gulan 2012), Neşirxaneyê Üniversiteya Bingoli, İstanbul 2012, r. 625-652.